

Hans van Grinsven & Kees Kooman

Dit is uw land

Het einde van een boerenparadijs

Inhoud

Voorwoord 11

1. Zure melk en de plofkoe 15

- Sicco Mansholt 16
- 1984: quota en superheffing 22
- Economie en portemonnee 26
- Melkplassen en boterbergen 32
- Een welvaartswonder 40
- Biologisch boeren 50
- Weidegang 53
- Europese belangen 56
- Gezin als hoeksteen 63

2. De uitvinding van het conserverenblik 71

- Grenzeloze koopmansgeest 75
- Een soort pact 80
- Honderd jaar boodschappen doen 83
- Schaalvergroting 88
- Winstmarges 91
- Kruideniers en supermarkten 96
- Antibiotica 106
- Megastallen 113
- Roundup 117
- Genetische manipulatie 121
- Grenzen 131

3. Het bruine goud 133

- Twijfelachtige eer 139
- Ontsporing en oogkleppen 144

Mestverwerking 148
Poepjongens en frisse lucht 150
Mestsoorten 155
Nitraat 158
Wetgeving 165
Grieks drama 171
Derogatie 175
Nieuwe plannen 182
Graag een rondje minder 187

4. Wie zoet is, krijgt... obesitas 193

Sigaretten- en wapenindustrie 195
Misleidende marketing 199
Speciaal voor kinderen 203
Youth Food Movement 207
Het voedselsysteem 209
Voedseloorlog 211
Nederlandse consumptie 219
Een onsje meer 224
Diabetes 228
Afvallen 230
Mineralen 233
Droom 239

5. Op zoek naar geluk in 2050 243

Hoofdpijndossier 246
Anders denken 248
Danspartners tegen wil en dank 251
Nationaal geluk 252
CO₂-record 258
Klimaatakkoorden Parijs 263
Onzekerheden 269
Handvest van de Aarde 274
Wageningen 280
Fair trade 282

Verduurzaming van het voedselsysteem 289

Beter dierenleven 294

Beste aanpak 304

Epiloog 309

Verantwoording, dank en bibliografie 313

Voorwoord

Zijn gezonde voeding en leefbaar platteland grondrechten of 'bijverschijnselen' van de vrije markt? Is het verantwoord dat Nederland, mondiaal slechts in bezit van 0,04 procent van alle beschikbare landbouwgrond, de tweede exporteur van agrarische producten ter wereld is? De expansiedrift van de afgelopen decennia ging ten koste van natuur, milieu en dierenwelzijn. Wat is de prijs voor de samenleving van de onvermijdelijk intensieve Nederlandse manier van 'boeren'? Alleen al de gevolgen van overdoses stikstof kosten de samenleving miljarden euro's en zijn slechts beperkt zichtbaar.

De Nederlandse landbouw is een grote speler, met in 2016 een recordbijdrage van 28 miljard euro aan het Bruto Nationaal Product (BNP). Plezierig voor de staatskas, een dikke plus van 4 procent ten opzichte van 2015. Maar hoe kan het dan dat een fors deel van de boeren nauwelijks de armoedegrens ontstijgt?

Hoe groot het risico is om te voldoen aan de grillen van de vrije markt ondervonden de melkveehouders na 1 april 2015, toen het zogeheten melkquotum werd uitgewuifd. In plaats van de door zuivellobbyisten beloofde 'Bevrijdingsdag' volgde een soort van 'Bijl-tjesdag'. Veel eigenaren van de splinternieuwe megastallen kwamen al snel in grote financiële problemen. Vele faillissementen volgden. Bovendien dreigt Brussel extra mestgebruiksrechten ('stikstofderogatie') te torpederen. Experts verwachten dat de malaise in de zuivel nog een decennium kan aanhouden.

Hoe kan het dat van iedere door de consument bestede euro aan varkensvlees slechts 6 cent voor de boer is? Op een paprika verdient de supermarkt gemiddeld 70 cent per euro. Het zijn perverse verhoudingen, zeker na een kijkje in de portemonnee van de gemiddelde consument. Waar in 1955 nog van iedere gulden 40 cent opging aan

eerste levensbehoeften, was dat een halve eeuw later op iedere euro nog maar 10 cent. De rest was voor de andere huishoudelijke uitgaven en natuurlijk vooral om 'leuke dingen' te doen. Die ontwikkeling heeft zich alleen maar voortgezet. De keerzijde van dit wonder is de opkomst van welvaartsziekten zoals vetzucht en hart- en vaatziekten, naast de schade van hoogproductieve landbouw voor milieu en natuur.

Onvoorstelbaar: ieder jaar leveren de zo vruchtbare Nederlandse akkers 20 miljard kilo aan gewassen en 15 miljard kilo veevoer. Hiervan maakt de veehouderij 12 miljard kilo zuivel en 3 miljard kilo vlees en eieren. Waar de omvang van de veestapel tot 1950 gelijke tred hield met de groei van de bevolking, verdriedubbelde die veestapel in de decennia erna dankzij onder andere grootscheepse ruilverkavelingsprojecten. Bochtige slootjes werden rechte strepen. De keuterboertjes 'van toen' (drie koeien en 4,5 hectare grond) werden zeventien keer zo groot. Andersom daalde het aandeel van de beroepsbevolking in de land- en tuinbouw van 45 naar minder dan 2 (!) procent.

De Nederlandse landbouw is de meest efficiënte en innovatieve ter wereld. Maar betekent dat ook dat 'we' met het kleine, beschikbare oppervlak voorop moeten blijven lopen om de wereld van 2050 te voeden? Het lijkt geen twijfel dat multinationals als Unilever, Friesland Campina en Agrifirm geen centje pijn ondervinden van het hier verrichte 'welvaartswonder': een verdubbelde productie sinds 1985. Maar de producenten zelf, de boeren, zijn er geen dubbeltje mee opgeschoten. Hoe hoger de productie, hoe lager de prijzen. Zij worden deels in leven gehouden door een Europese subsidie van gemiddeld 400 euro per hectare.

De consument kan voor veel minder geld veel meer eten (maar helaas te veel, te zoet, te vet en te zout). Driewerf hoezee intussen voor de aandeelhouders van de agrofoodsector en supermarkten; zij zijn de grote winnaars van de race naar meer, meer, meer. Jammer toch voor die nare 'bijverschijnselen': dieren op een kluitje met de grote risico's van ziektes die zomaar mensen kunnen tref-

fen, zoals geschiedde bij de Q-koorts rond Brabantse intensieve geitenboerderijen.

Ander pijnpunt: de recente klimaatafspraken in Parijs. Die zijn onhaalbaar voor de Nederlandse landbouw, evenals eisen op gebied van fosfaat, nitraat, ammoniak en ‘gewasbeschermingsmiddelen’ in ons land. De al zo vruchtbare grond is de afgelopen decennia dusdanig ‘verwend’ met fosfaat dat gewassen zonder kunstmest hier nog vele jaren op te kunnen teren. Het mag geen verbazing wekken dat van de unieke biodiversiteit met het even unieke weidevogelbestand weinig of niets anders over is dan groen asfalt.

Het is daarbij moeilijk in te schatten hoe hoog de overige verborgen kosten zijn van het zo typisch Nederlandse ‘welvaartswonder’. Wat doet het kwistig gebruik van ‘gewasbeschermingsmiddelen’, ammoniakuitstoot, genetische manipulatie, fosfaat en andere ‘rest-verschijnselen’ van intensieve landbouw en veehouderij met natuur, milieu en volksgezondheid? Recente schattingen van de verborgen kosten door de landbouw belopen vele miljarden per jaar. Daarbovenop komen 10 procent van de zorgkosten (8 miljard), ontstaan door ongezonde voeding. Dat zet de recordcijfers van de landbouw-export in het kleine Nederland toch wel in een heel ander daglicht.

Is er dan alleen maar kommer en kwel? Nee, want de laatste jaren neemt de milieuvervuiling af en liggen er meer duurzame en gezonde producten in de supermarkten. Maar de alarmklokken van een snel opwarmende aarde en de te verwachten groei van de wereldbevolking vragen om een revolutionaire cultuuromslag. Een soort ethisch reveil, waarbij de woorden ‘krimp’ en ‘extensivering’ – die bij veel wetenschappers en vooral de multinationals met hun aandeelhouders als een vloek in de oren moeten klinken – niet mogen worden genegeerd. De kennis van Nederlandse boeren en wetenschappers uit Wageningen heeft een geweldige reputatie in de wereld. Die kennis is van onschatbare waarde en moet ons belangrijkste export-product worden.

We moeten letterlijk ‘grenzen overschrijdend’ leren denken en

praktiseren. Productie verhuizen naar landen waar wél genoeg ruimte is. En waar niet, zoals in Nederland gebeurde met het vooruitzicht van een vrije zuivelmarkt zonder quota, voor 1 hectare grasland soms 100.000 euro moet worden neergeteld. Onder invloed van de strenge Europese regelgeving is de mestverwerking hier onbetaalbaar geworden. Het valt aan boeren, burgers en buitenlui niet meer uit te leggen waarom poep van dieren zo'n vreselijk ingewikkelde regelgeving en mestboekhouding vraagt.

De vraag naar biologische producten stijgt snel, terwijl maar 2,2 procent van alle landbouw en veeteelt 'de groene trend' volgt. *Dit is uw land* is een pleidooi voor niet te grote familiebedrijven met 'bijna-biologische' landbouw en in elk geval veel minder intensief, waar kwaliteit erkend en betaald wordt door consumenten. Kortom, een pleidooi voor een eerlijker voedselsysteem waar het welzijn van de consument en een gezonde leefomgeving centraal staan. Waar de boer en de consument verlost worden van de houdgreep van de industrie en de supermarkten. Waar gezonde voeding en een schoon, leefbaar platteland grondrechten zijn.

Hans van Grinsven en Kees Kooman

Utrecht/Ee, mei 2017

1. Zure melk en de plofkoe

De dierenarts had het laatst weer eens gezegd. ‘Hoe jullie het doen, weet ik niet precies, Sierd. Maar één ding is zeker: ik vind het wel erg knap.’ De ‘melkboeren’ waren de laatste tijd alleen maar negatief in het nieuws geweest: loslaten van de quota, de verhalen van de grote stallen, waar moest het heen met de vele mest, het besluit op ministerieel niveau om ‘zomaar’ de Nederlandse veestapel met 150.000 stuks te laten krimpen, alsof dieren wegwerpartikelen zijn. Die verhalen. Maar luister: de kaas zoals die gemaakt wordt in Sondel, een stip op de kaart van Friesland, is zelfs in New York beroemd. En ga buiten eens kijken in de ‘potstal’, dan zie je zelf hoe je ‘de hete adem van rendement in je nek’ kunt ontlopen.

Daar is het de meesten om te doen, zegt Sierd Deinum kernachtig: de ‘hete adem’ die voorschrijft dat je moet groeien in een moderne economie. Nooit wordt eens de vraag gesteld waartoe die groei leidt, omdat je het veel te druk hebt met groeien. Vertegenwoordigers van ‘de industrie’ kwamen met mooie verhalen over krachtvoer. In briketten aan te leveren, zoals je die vroeger in de kachel stopte, maar nu dan voor de koeien. Een soort restafval van margarinefabrieken, aanvankelijk. Tegenwoordig worden bossen gekapt, aan de andere kant van de wereld, alleen voor dat krachtvoer. Ja, het is waar: de dieren vinden het nog lekker ook. En kijk, het werden een soort bodybuilders. Wat begon met hooguit 200 gram extra zijn nu dagrantsoenen geworden van 17 of 18 kilo. De koeien worden er snel opgebrande melkmachines op vier poten van.

Er is een dierwetenschapper op de universiteit van Wageningen, het instituut dat wereldwijd wordt geprezen om de expertise op landbouwgebied, die andere dingen zei dan de meesten van zijn collega's. Jaap van Bruchem vertelde dat hij ‘de efficiency van de Nederlandse koe’ ver beneden niveau achtte. Wat hij daar precies mee

bedoelde, zal nog blijken. Het moest in ieder geval anders met de veehouderij hier, en dan vooral met dat oer-Nederlandse, meestal zwart-wit gevlekte symbool van vruchtbare productie. Een clubje van eigenwijze volgelingen uit het hele land kwam zes keer per jaar bijeen op een centrale plek, vaak Swifterband in de Flevopolder. Soms was er een Belg bij. ‘Het opvallende is,’ zegt Sierd Deinum, ‘dat de meesten twintig jaar later biologisch boeren.’ Maar dat was beslist geen uitgangspunt, voegt hij er snel aan toe. Het moest anders, dat stond voorop. Maar ja: hoe?

In 1850 was elke Nederlander omgerekend over de totaalproductie ook al goed voor een ton zuiverste zuivel. In dat opzicht is er hier niets veranderd. Nog steeds wordt er gemiddeld 1 ton melk (100.000 liter) per Nederlander geproduceerd. Alleen telt de burgerlijke stand inmiddels ruim 17 miljoen zielen, tegen 2,5 miljoen 167 jaar geleden.

Het beroep van boer was het meest beoefende in die negentiende eeuw. Als je zelf geen boer was, dan had je ze wel onder je familie of vrienden. Hoe anders is dat tegenwoordig. Nu is het voor stedelingen soms zelfs een scheldwoord wanneer iemand zich niet netjes gedraagt: boer! Boeren zijn weliswaar populair in de geromantiseerde tv-hit *Boer zoekt vrouw*, maar dat programma heeft erg weinig met de dagelijkse praktijk te maken. Er zijn steeds minder boeren die vrouwen of mannen zoeken, simpelweg omdat er steeds minder nodig zijn. Vooral bij melkveehouders hebben saneringen, de groot-scheepse ruilverkavelingen van de vorige eeuw en de resulterende intensivering, samen met de introductie van melkrobots, de sector kwantitatief gedecimeerd.

Sicco Mansholt

In 2014 en 2015 toerde het toneelstuk *Mansholt* door Nederland, en deed daarbij voornamelijk grote boerenschuren aan in Noord-Nederland. Acteur Helmert Woudenberg vertelde daarin op nostalgische toon het verhaal van de voormalige (heren)boerenzoon Sicco Mansholt, een van de regisseurs van wat zou uitgroeien tot de Europese Unie. Doel was samenwerking, kleinschalig begonnen in 1953 in de

Gemeenschap van Kolen en Staal, maar al snel ging het in Europa vooral om zo veel mogelijk rendement van de landbouw. Als er één naam genoemd moet worden bij de hervormingen, en tegelijkertijd het verdwijnen van honderdduizenden ‘keuterboertjes’, dan is het wel die van Sicco Mansholt, de eerste Nederlandse landbouwminister na de Tweede Wereldoorlog.

‘Nooit meer honger’ was een van zijn veelgebruikte oneliners, waar na alle recente ellende van het echte slagveld moeilijk iets tegenin te brengen viel. De ruilverkavelingen van de jaren zestig en zeventig, die rechte strepen trokken als uitroptekens door het ooit zo fraaie landschap van het platteland, gingen de Groningse zoon niet snel genoeg. Als het leed van gedwongen vertrek of verhuizing zich in een stortvloed van tranen openbaarde aan een van de vele keukentafels – waaraan boeren van oudsher de belangrijke beslissingen nemen – toverde Sicco Mansholt troostrijke zinnen als snotlappen tevoorschijn, waartegen een zinnig mens eerlijk gezegd ook nauwelijks kon protesteren. Even eerlijk gezegd is een vrij weekend zoveel jaren later nog steeds een zeldzaamheid voor de meeste boeren, die vaak moeten werken voor een spreekwoordelijke fooi en voor wie een nachtrust van zes of zeven uur een zeldzame luxe is.

Mansholt zag het belang in van een sterke Europese onafhankelijkheid, of zoals dat in ambtelijke termen werd opgeschreven, ‘het vergroten van de zelfvoorzieningsgraad’, juist op gebied van voedsel. Het verwoeste ‘oude land’ was nog grotendeels afhankelijk van import uit de Verenigde Staten, waar de landbouw geen greintje last had ondervonden van de oorlog. De excellentie, een kleurrijk mens, ontpopte zich tot een drammer, iemand die altijd vond dat hij gelijk had, een idealist, en bovenal een vernieuwer. Minister-president Willem Drees zou bij het vertrek van zijn landbouwexpert naar Brussel opgelucht hebben gezegd: ‘Die zijn we eindelijk kwijt.’

In het eerste Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB, 1962), waarin de Europese Economische Gemeenschap (EEG) haar gemeenschappelijke principes voor het landbouwbeleid vastlegde, was zijn signatuur duidelijk zichtbaar. In de zogeheten ‘zuivelmarktordening’ – het ambtelijke jargon kende geen grenzen in die sowieso

alleszins grenzeloze, vreugdevolle jaren – waren de melkveehouders verzekerd van een minimumprijs. Frankrijk en Nederland waren hier de grote roergangers. Het ‘vrije verkeer’ van goederen in de inmiddels tot EEG uitgebouwde Europese gemeenschap blies grote zuivelondernemingen zoals Campina (later Friesland Campina) leven in. Met melk meer mans, en dat gold zeker voor melkbussen vol Europese ratjetoe.

Van de veelbezongen (vrije) marktwerking, te pas en te onpas aangevoerd als excuus voor wat zich de afgelopen decennia heeft afgespeeld op het platteland, was van begin af aan juist helemaal geen sprake. Wie hier iets tegenin probeerde te brengen, werd meteen de mond gesnoerd met dat ene woord: voedselzekerheid. Subsidies en andere vormen van bescherming waren in den beginne vooral bedacht om een te snelle leegloop van landelijke gebieden, in geheel Europa, tegen te gaan. Want waar moesten die mensen allemaal gaan wonen in de overbevolkte steden? Verpaupering en krimp lagen op de loer. Maar nog belangrijker reden van ‘prijsondersteuning’ van landbouwinkomens was dus de absolute zekerheid van ‘nooit meer honger’. Het scenario van exportsubsidies en importheffingen om de eigen productie te bevorderen gold voor de gehele landbouw en werd voor een belangrijk deel in de jaren vijftig van de 20ste eeuw geschreven door die eigenwijze voormalige boerenzoon.

Boerenbloed kruipt waar het niet gaan kan. De jonge Sicco had thuis aan de keukentafel geleerd dat sociale rechtvaardigheid net zo belangrijk is als eten en drinken. Ook als je de pech had niet, zoals hij, met de gouden paplepel van goede komaf te worden geboren. Zijn ouders geloofden niettemin in de boodschap van Multatuli en Jelle Troelstra, voorganger van de SDAP, waaruit later de PvdA zou voortkomen. Begrippen als gelijkheid en broederschap waren op het Groningse land geen loze kreten en werden in de praktijk gebracht. Als jongeman, net afgestudeerd aan de Tropische Landbouwschool van Deventer, zag hij van nabij de misstanden op een theeplantage in voormalig Nederlands-Indië, en hij schaamde zich diep voor het kolonialisme. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog bleek het aan-